

gyeztem fel egyszer egy másik sztorit: „Négerek, csak négerek között élt, és amikor a tükörbe nézett, megdöbbsent saját fehérségétől. Esztétikai érzéke is a feketéhez igazodott.“)

Harminchét éves vagyok, és már mindent megírtam, ami — válogatott műveimből kimaradhat... Mégis az írás, a magam írásbeli szándékai szemszögéből gondolkodom az irodalomról, holott a tanulságokat alkalmazni nincsen erőm. Állandóan úgy érzem, hogy *nekem* hiányzik valami — holott talán *belőlem* hiányzik.

Érdekes: a világirodalomra, a VILÁGIRODALOMRA, igen, úgy nézünk fel, mint valami *küntire*... Mintha a világirodalom egy külön kontinensen születne. Mintha volna egy földrés, melyen világirodalom születik. Pedig a világirodalom ezernyi, mindenféle elszórt, kis, íróasztalnyi parcellákon születik. Még kerítése sincs e parcelláknak.

SZILÁGYI DOMOKOS Séta Mr. Eliot körül

Tanár, bankhivatalnok, folyóirat-szerkesztő, baseball-edző, kiadói igazgató, Nobel-díjas költő, sőt: költőfejedelem, próféta saját hazájában! — és kifogástalan angol úriember — sötét ruha, keménykalap, higgadt beszéd —: valódi englishman, maguknál az angoloknál is englishmanebb, hiszen amerikai származású; vagyonos, konzervatív és katolikus aki egyetért a kommunista Brechtrel abban, hogy nem ismer szellemi magántulajdont; a Harvardon, annak idején, John Reed és Walter Lippmann évfolyamtársa; az ötvenes évek végén pedig: a legnagyobb élő költő azok szerint, akik nem tartják meddő foglalatosságnak a melléknév-fokozást s a költők összehasonlítását; a *Lexikon der Weltliteratur* viszont azt írja, hogy Eliot „a polgári-dekadens és reakciós költészet legbefolyásosabb képviselőihez tartozik“.

Ez utóbbi adatot Szemlér Ferenc idézi Eliot *Legszebb verseinek* előszavában; a kötet — dicséretes és vakmerő vállalkozás — az Ifjúsági Könyvkiadó gondozásában jelenik meg (Lörinczi László, Szász János és Szemlér Ferenc fordításai).

Az Eliot-versekben lépten-nyomon utalásokra, görög, latin, francia, német, szanszkrit, olasz nyelvű idézetekre bukkan a gyanútlan olvasó. Védák, Dante, Shakespeare, Baudelaire. Az egész emberi művelődés. Egyik nagy költeményéhez (*The Waste Land* — e kötetben: *A pusztas ország*, Vas Istvánál: *Atokföldje*; az előbbi hívebb, az utóbbi szebb cím) maga a szerző csatolt jegyzeteket, magyarázatokat, ámbár azt tartotta, hogy nélkülük is boldogulhat az olvasó; azt is vallotta, hogy kultúra nélkül mit sem ér az ember, de *csak* kultúrával sem ér semmit; kijelentette, hogy legszívesebben írástudatlan közönséghez szólna, mert a költészet első számú ellensége a félműveltek és rosszul műveltek tábora. (Nem érdektelen idéznünk itt Majakovszkij esetét: „... egyszer megsza-

vaztatott majd ezer munkást; valamennyi megértette, egy kivételével — volt pedig az éppen az egyetlen iskolavégzett: a könyvelő“. — Lásd Juhász Géza cikkét: *Nagyvilág*, 1967. 8.)

Továbbá: azt is mondotta még Mr. Eliot, hogy a jó vers már azelőtt közl valamit, mielőtt megértené az ember; és azt is mondotta, hogy a költészet menekülés az érzelemtől és menekülés a személyiségtől; de, mint minden tudós költő: saját gyakorlatában ő sem tartotta magát elméleti megállapításaihoz, főleg, ha e megállapítások vita hevében születtek; mert, íme, Mr. Eliot, a személytelen líra apostola imígyen kezdi *Hamvaszószerda* (*Ash-Wednesday*) című költeményét:

*Mert nem remélem hogy megfordulok
Mert nem remélek
Mert nem remélek új fordulatot
Hogy tehetséget, látókört cseréljek
Ilyesmire törekedni nem törekszem
(Óregedő sas szárnyat mért feszítsen?)
Miért sirassak
Szokott uralkodást, eltűnt hatalmat?*

(Vas István fordítása)

Vakmerő vállalkozást említettem. Mert bizony e kötet az. Mr. Eliot, XVII. századbeli elődeinek példájára, arra törekedett, hogy a vers úgy érzékeltessen elvont fogalmakat, mint ahogy a rózsailatot érzi az ember; s így történik, hogy *J. Alfred Prufrock szerelmes énekéből* (*The Love Song of J. Alfred Prufrock*) éppen csak a szerelem hiányzik (Vas István megállapítása). Mr. Eliot, közép- és kelet-európai kartársáival ellentétben, megengedhette magának az elefántcsonttorony fényűzését, de hát ebben sem következetes, midőn krokodilkönnyeket hullat *Egy államférfi gondjain* (*Difficulties of a Statesman*) — hiszen Albion, mint tudjuk, a köd s a bizottságok hazája:

*Sírni mit sírjak én?
A hús csak por: beleértve
A Bath-rend tagjait, a Brit Birodalom
Lovagjait, a Becsületrend,
Ah, a Becsületrend tisztjeit,
A Fekete Sas-rend (1-ső és 2-ik osztály),
A Felkelő Nap Rendje viselőit.
Sírni mit is sírjak én?
Első dolgunk, hogy felállítsuk a bizottságokat:
A tanácsadó bizottságot, állandó bizottságot,
választó bizottságot és albizottságokat.*

*Bizottság létesül,
Hogy egy volscus bizottsággal az örök
Békéről értekezzék: a húsvágók, gerelykészítők és
kovácsok
Közös bizottsága jött létre tiltakozásul a
rendelések csökkentése miatt.*

És végül a méla akkord:

Ó, anyám,

Mit sirjak én?

Bizottságot, képviseleti bizottságot, vizsgáló

bizottságot kívánunk

LEMONDANI LEMONDANI

(Szemlér Ferenc fordítása)

Mr. Eliot, mint modani szokás, *nehéz* költő. Meg kell küzdeni vele és érte. De megéri. Ő maga elvárta, hogy az olvasó legalább annyi fáradságot szánjon a vers megértésére (hiszen az írás „alapos észmunka“ is, többek között), mint az ügyvéd, aki fontos döntést tanulmányoz valamely bonyolult esetben. Nem állítom, hogy e tétel vitathatatlan; nem ártana, ha valamelyik lapunk teret adna ilyen vitának; de most másra akarok kilyukadni. Az elioti szó-művészet varázsos, megéri a sűrű szótár-forgatás fáradságát. Elavult szavak és ragozási alakok; slang; szójátékok; jogi, diplomáciai kifejezések, s ki tudja, mi minden még. Komo-lyan, ironikusan, meghökkentőn, játszian, és van itt *épater le bourgeois* (inellesleg: Mr. Eliot naponta följegyezte könyvecskéjébe a kiadásait, az utolsó pennyig) és van klasszicitás; mindez így zagyvaságnak tűnhet-nék, de, mint említtem, M. Eliot szerint a kultúra önmagában nem elég: nos, ő rendelkezett azzal a többlettel, amely a művelt embert — költővé teszi, s egységessé a főnti zagyvaságot.

Azt olvastam valahol, hogy Angolhonban csak az előkelő konzerva-tív klubok pincéreinek van bátorsága egy- vagy kétszótagúnál hosszabb szavak kimondására; de Mr. Eliot volt oly bátor leírni olyan — uram-bocsá! nyolctagú — szót: mint *polyphiloprogenitive*. Mégis: ez a szó-kincs valóságos fölüdülés.

Az amerikai beatnik-szerzők, az angol dühös ifjak, az abszurd drá-maírók (tisztelet a kivételeknek mindhárom csoportban!) száz szóval úgy elboldoguinak, hogy öröm nézni. Beckett darabjában Estragon és Vla-dimir talán ötvennel is. E megállapítás csupán filológiai; nem tagadam: az író ezzel is *mond* valamit, s például egy New York-i jassztól ne vár-junk shakespeare-i szó- (és gondolat-) gazdagságot. Így hát valószínű, hogy — ma és holnap és holnapután — a költőkre hárul a föladat: ügyelni, hogy az irodalom el ne feledjen beszélni: szépen, árnyaltan, gazdagon. Mr. Eliot példát mutat.

*

Közhely, hogy a műfordítás a világ legreménytelenebb foglalkozása. A legtöbb költőt nem lehet fordítani; Eliotot, hitem szerint: nem szabad.

Jómagam magyarul olvastam előbb. Afféle „láttam-én-már-karón-varjú“-érzéssel ütöttem föl a könyvet (T. S. Eliot: *Gyilkosság a székes-egyházban*; fordította Vas István; Európa, 1966). S előérzetem igazoló-dott. Úgy tetszett: láttam csakugyan.

És most egy szerencsés véletlen: a kiadó ideadta összehasonlításra a *Legszébb verseket*. Meg kellett tanulnom eliotul, és rádöbbenem, mi-lyen nagy költő, és hogy annak számára, aki csak egy csöppet is ismeri az angol vers történetét, világos, hogy Mr. Eliot új korszakot nyitott, és hogy Eliotot fordítani, a leghívebben, legszebben akár: éppoly hiábavaló, mint *megmagyarázni* a rózsa illatát. És hogy az angolul nem értő olvasó

a fordításokból többé-kevésbé megismeri ugyan Eliotot, de hogy megszereti-e: nem hiszem. Egy ismerősöm, kivel közöltem aggályomat, megkérdezte: mit lehet itt tenni? Tanuljon meg angolul mindenki?

Éz sem volna rossz megoldás; de akit csakugyan érdekel Mr. Eliot, az föltétlenül tanuljon meg.

És még egy gyanús körülmény. Eliot első magyar olvasója alighanem Babits volt. A Vas István-féle kötetbe Ungvári Tamás írt szép s hasznos tanulmányt; ő idézi Sárközi Györgyöt: hogy ti. Babits „ismerte az ismeretleneket is, a moderneket is, akik közül Eliot nevét emlegette mint a legnagyobbat“.

De nem fordított tőle.

(Utóirat.)

Thomas Stearns Eliot 1888-ban született; tanult a Harvardon, a Sorbonne-on, Németországban és Oxfordon; írásai 19 éves korától jelentek meg; angol, amerikai, német kitüntetésekkel kapott s Nobel-díjat 1948-ban. 1965-ben halt meg.

A mi Eliot-értékelésünket, azt hiszem, Szemlér Ferenc fogalmazta meg legszabatosabban a *Legszebb versek* előszavában (kiemelés tőlem):

„... L. G. Salinger, a cambridge-i egyetem angol lektora így fejezi be róla szóló tanulmányát: »Mérhetetlen sokkal tartozunk Eliotnak az angol költészet hatósugarának tágításáért. Mégis lehűt a költőhöz és korához kapcsolódó ama meg gondolás, hogy ily kiváló író oly sok erőt pazarolt a tagadásra...« De, mondja Szemlér: „a költő tagadó állásfoglalása sohasem az ember és emberiség, hanem mindig az embertelenség ellen szölt, s igazán nem ő tehet arról, ha világában az utóbbiból sokkal több akadt, mint az előbbiből“.

Nos hát: egyelőre ennyit a megjelenendő Eliot-kötet „beharangozására“.)

THOMAS STEARNS ELIOT

Sweeney Agonisztész

(Részletek egy arisztophaneszi melodrámból)

BEVEZETÉSŰL. Thomas Stearns Eliot (1888—1965), Nobel- és sok egyéb díjas amerikai születésű angol költő alább következő műve létrejöttének idején (1927) voltaképp drámai alkotásnak indult, ahogy alcíme is elárulja, de külsejéből is látszik. Mint ilyen, végül töredéknek maradt, költemény gyanánt azonban — eszmei és érzelmi töltései miatt — a szerző felvette összegyűjtött verseinek 1935-ös első kiadásába, s ott szerepel az 1962-es utolsóban is.

Eliot már írói kezdeteinél szerette volna megteremteni azt a széles hallgatósághoz szóló verses drámát, amely tudatosan szakítana a shakespeare-i hagyományokkal mind verselés, mind nyelvi eszközök, mind a kifejezésre váró gondolat tekintetében. A *Sweeney Agonistes* magán viseli ezeket a jegyeket: a köznapi beszéd fordulatait, a kuplé-betétek fölhasználását, az amerikai dzsessz visszhangjait, az életanyag szándékolt közvetlenségét. Főleg a szereplők személye árul el sokat: